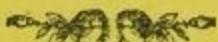

ZAKLJUČAK

Sabora I Naše Realke

Primjetbe

LOVRA BORČIĆA

SPLIT

Brzotiskom Ante Zannoni a
1886.

383.216

1/27

ZAKLJUČAK

Sabora I Naše Realke

Primjetbe

LOVRA BORČIĆA

SPLIT

Brzotiskom Ante Zannoni-a

1886.

Amicus magis Plato, sed amica veritas.

I.

U petoj saborskoj sjednici držanoj dne 11 prosinca p.g., bi primljen, većinom glasovâ, predlog častnoga d.ra Injatija Bakotića, izpravljen po častnomu d.ru G. F. Bulatu, da se, naime, *realke postepeno preobrate u teoretično praktične obrtne učione*. Uslied ovoga zaključka naće se pitanje, da li bi bilo koristno po našu Dalmaciju kad bi se želja Visokoga Sabora, u načinu kako je bila konkretirana, oživotvorila i postala gotovim činom. Izerpiv odgovor je veoma škakljiv i delikatne naravi, a donekle i mučan, pošto se ne samo iziskuje podpuno poznavanje naših družtvenih i gospodarstvenih okolnosti, da li se hoće ne male strukovnjačke sposobnosti i duboka svestrana izkuvstva.

Te baš s ovoga obzira morao je svakoga začuditi način, kako se je u tomu prevažnomu poslu postupalo. O-suditi jedan sustav nastave, i na brzu ruku, s munjevnem hitrinom i bez razboritih razloga, osim dvaju skroz nemjerodavnih, predložiti drugi, takov je postupak komu je trudno gdje drugdje premca naći. Najprosvjetljeniji narodi, najmogućnije države, najviši duhovi današnje epohe bave se već od toliko decenija, kako da preustroje svoje školstvo prama potrebam svojim, prama duhu vremena, prama visini napredka, i poslije tolikoga proučenja, tolikoga rada, još nisu svoju rekli; dočim kod nas stvar je je-

dnim potezom, u jednom odušku išla. A ipak stoji, da svaki, koji hoće da se odluči na što, mora najprije da si predstavi cilj onoga za čim teži, što hoće da poluči, rečju, treba da znaće ono što hoće; nu do toga se dolazi ne samim nadahnućem sv. Duha, no obširnim i potankim proučenjem predmeta sa strane onih ljudi, koji slove kao strukovnjaci. Samo tada i ostali, koji se o stvari u tiesno nepoznaju, mogu mirnom savješću odlučiti se za jedno ili za drugo i svoj glas dati. Ali o najzanimivijem pitanju naše dobi, o stožeru na kojem počiva svaki razvitak i budućnost zemaljâ i narodâ, naša legislativa ne nalazi shodno da triezno i vedro pretresa, kako se dolikuje važnosti pitanja i istom njenom dostojanstvu, dali, naslanjajući se o neslane i nepromozgane predloge evolucionističkoga odvjetnika iz srbske Gomilice, poskorupno se bavi kao o kakvom nuzgrednom predmetu. Da se je radilo o prokrčenju kakva putića, o gradjenju kakve lokvice ili o kakvoj ličnoj razmirici, po svoj prilici, većom bi se smotrenošću, većom bistrinom i većom ljubavju stvar riešila; te je pametno častni zastupnik prof. Zore štovanoj većini predbacio: „da je čuo o svačemu govoriti, samo ne o uzrocim zašto škole ne odgovaraju željenom očekivanju.“ Nek se dakle ukinu realke i nek se zasnuju teoretično-praktične obrtne učione! Kolika li bi to pogrieška bila, i od kojega ubitačnoga dojma, to je što kanim u kratko dokazati.

Usled orijašnoga i zamašnoga napredka pozitivnih znanosti i njihova silnoga uticaja na razvitak obrta, na izobrazenje i blagostanje narodâ, ćutila se potreba da se podignu novi srednji zavodi, realke, koji bi služili teme-

Ijem više naobražbe sinovim imućnijih gradjana, trgovaca, obrtnika i donekle zanatlijâ. Začetak tih škola počimlje u Austriji koncem godine 1849. Sličnih zavoda bilo je još početkom ovoga stoljeća, pa čak i druge polovice prošloga veka, nu ti su bili više praktične nego znanstvene naravi. Plodonosno djelovanje novozavedenih škola u brzo se uvidilo i pripoznalo: učenici, koji su realni nauk absoluirali, ušli u tvornice i u trgovacke kuće, te stečenim znanjem u velike doprinili razvoju ovih dvaju glavnih čimbenika obćega blagostanja. Više tehničke i gospodarstvene škole i one na nov život krepko oživile i duđno provale, jer ne samo što se povećao broj slusalaca, da li su ti bili mnogo izučeniji i sposobniji za višu tehničku naobražbu, nego li njihovi sudruzi, koji su iz gimnazija izašli. Od te dobi dakle razvila se u našoj monarhiji osobita djelatnost u obrtu, u trgovini, u gospodarstvu, odakle su potekli svi oni veliki podhvati, koje smo u ovih zadnjih trideset godina čudom zamirali: tkanine svakojake usavršile, sijaset tvornicâ sladora, željeza, svakovrstnih strojeva i orudja, stakla, porculane, hemičnih proizvoda podiglo; ratarstvo u velike napredovalo; rudarstvo razvilo; množtvo novčanih zavoda ustanovilo; razpružila mreža željezničkih pruga i t. d. Sav ovaj preokret u ekonomičnom i gospodarstvenom stanju naše carevine, a osobito Cisleitavske, plod je novih učiona, te su iste mnogo doprinile da je naša carevina svoj čisto poljodjelski značaj preobražila i da se medju velike trgovacko-obrtne države poredala.

S toga, kad grof Thun nebi imao druge zasluge do zavedenja realnih škola, zaslužio bi da u povjestnici Austrije bude zlatnim slovima zabilježen kao preporoditelj dr-

žave. Osnova za gimnazije i realke, po njemu izdana, nije pusta kopija njemačke, kako je, velikim *aplombom* a još većom prazniom, uztvrdio d.r Injatije Bakotić, da li je pravi spomenik didaktične i pedagogične zrelosti i uma.

Pošto se pomnoženjem kapitala i to veće rastućim razvojem unutnjih okolnosti države, s gospodarstvenoga i obrtničkoga gledišta, očutla nužda, da se zavedu druge učione, gospodarstveno-obrtne i zanatlijsko-obrtne učione, koje još bolje od dojakošnjih odgovaraju potrebam nekih grana narodne ekonomije, realke su izgubile svoj praktični značaj, a pridržale samo teoretični. Godine 1868 počimlje nova era za realne škole. Vlada je sgotovila novu osnovu, te ju podastrla Saborim raznih zemalja, da ju udesa prama svojim potrebam.

I naš se je Sabor o tome bavio, i pretresao osnovu za svoje realke, koja je takodjer previšnju potvrdu dobila.

Svakako i tada je vrli d.r Klaić bio duša Sabora, te je vjerojatno da će on, kao najkompetentniji u predmetu, pri pretresanju i glasovanju rečene osnove biti najveću ulogu imao. Tada je naš cijenjeni prvak mogao uvidjeti koje su mahne u vladinoj osnovi, što bi se dalo u nju koristna za zemlju uvesti a što li neplodna izbrisati, suviše mogao se osvjedočiti da li se ona slaže sa svrhom od zasnovatelja zamišljenom, koja se u tome sastoji, da *si mladež u realkam pribavi svestrano naobraženje osobitim obzirom na matematično-prirodoslovne nauke, a s druge strane da ti zavodi budu služili kao priprava za više strukovnjačke škole*. U ovom smislu su svuda u carevini, te i kod nas, realke bile preustrojene, u ovom duhu i ovim pravcem od tada ravnane. Odgovaraju li novo-preustro-

jeni zavodi ideji zasnovatelja, to se velečastni dr. Klaić — komu se, inače, i poradi njegova oštra umja, njegove riedke učenosti i uzor-pa'riotizma duboko klanjam — nije mogao iz svojega izkuvstva uvjeriti, jer on od godine 1873, od kad je kod nas stavljen u krije post nova osnova, nije pohodio ove zavode, no samo godine 1882 predsjedovao izpitim zrelosti, a svakako iz samoga predsjedovanja nije mogao doći do osvjedočenja pred Saborom javno očitovanoga, i koje je, za stalno, dalo povoda da se drugi njegovim primjerom povuku.

Sasvim da realke nemaju svoje stare praktičnosti, i-pak stoji da su one podloga višim tehničkim, gospodarstvenim i trgovačkim školam, i svojim današnjim ustrojem nisu premašili cilj. Da je to istinito jamči nam fakat po kojem svi znatniji gradovi, uz gimnazije i uz obrtničke škole, pridrže i realke. Istinabog da je ministarstvo, gdje i gdje, po koju državnu nižu realku i po koju višu realku ukinulo, ali to je učinilo u onim mjestima, koja nisu imala dostatne važnosti i gdje su te škole, potrebam mesta bolje odgovarajućim profesionalnim školam zamjenjene, ili u nekim gradovim, kao u Piranu, za pedalj dalekim od drugih, gdje je više takovih zavoda, ili u nekim drugim, kao u Gracu, gdje dve više realke nisu mogle suvremeno obstoјati, jer dočim je jedna bila jako posjećena, druga je skroz slabo. Da su realke preživile svoju dobu, čemu bi od godine 1880 trajno rastō broj učenikâ ovih zavoda u pokrajinam najnaprednijim naše carevine, koje se iztiču obrtnošću, trgovinom i uzornim gospodarstvom, kao što su: Dolnja Austrija, Česka i Slezka? Zadnjih godina u istoj Poljskoj, koja ne stoji na istom stepenu prosvjete, ni bla-

gostanja rečenih zemlja, opaža se to većma rastući posjet realkâ, ško svakako čini slutiti na dobro za budućnost te kraljevine.

II.

Vaspitani dr Injatije Bakotić, da dokaže suvišnost realkâ u onim mjestim gdje biva gimnazijâ, medju ostalim rekô je: *da se matematika kod gimnazijâ uči u istom obsegu kao kod realkâ*. Da je častnom odvjetniku Bakotiću više stajalo do svoga ugleda nego do tašte reklame, za cielo nebi se bio usudio što takova kazati. Najlakše je brbljati i o školstvu, i o željezničkim osnovam, i o Bog zna čemu, ali je veoma trudno o tim stvarim svjestno i pametno razboriti, navlastito kad čovjek nije tomu dorazio, kad nema potrebita znanja ni dovoljna izkustva.

Nek se častni dr Bakotić, u svim poslim javnoga života, drži one stare: *svakom majstoru svoj alat*, te nek ostavi školniku školstvo, licčniku liečništvo, umjetniku umjetništvo, težaku poljodjelstvo, mornaru mornarstvo, a sebi nek si pridrži odvjetništvo, pak će uvidjeti koliko će to njegovom dobrom glasu više hasniti. A svakako bude li se unaprije začao o školstvu govoriti, nek se prije posavjetuje svojim bratom, velezaslužnim nadzornikom naših pučkih škola, koji će mu kakvu zasoljenu prisapnuti, ili će ga, po onoj mudroj arapskoj, posavjetovati da muči.

D.r Bakotić i drugi, koji s njim u iste gusle za ukinuće realka nastoje, misle, da bi i gimnazijasti mogli u tehničkim naukam i u trgovacko-obrtnoj struci uspjeti; da-kle da bi za to bio dostatan onaj nauk, što se prima u gimnazijim. Tu stoji baš najveća zabluda. Dà, po fizično-

umnoj sposobnosti mogli bi, ali po pripravi nimalo. Meni se čini da se nekojim od zagovarateljâ i ljubimacâ gimnajjalnih študijâ sveudilj po mozgu motaju matematični fakulteti, po kalupu onoga Paduanskoga sveučilišta, odakle su, do duše, mnogi vrstni mladići potekli. Ali takovi fakulteti dan danas ne odgovaraju više razvitku matematično-tehničih struka, te se u istoj Italiji pronašlo shodno da se zasnuju viši tehnički zavodi. Da ovi zavodi, isto kao što naši politeknici, nisu pristupni učenicim, koji su absolvirali gimnazijalne nauke, uvidja se po sebi. A i evo dokaza U gimnazijim je nank pretežno umanistični, gdje se matematično prirodoslovne znanosti uče samo u ograničenom obsegu, uprav toliko koliko svaki izobraženi čovjek mora da znade, te je i priprava u ovim zadnjim predmetim mnogo slabija nego kod realkâ, kako se iz slijedećega dale razabradi. Za podučavanje matematike i geometrije određeno je za cieli gimnazij 22 sata na nedjelju, dočim kod realkâ za iste znanosti ustanovljeno je 37 sati, to jest 15 sati više nego kod gimnazijâ. Prirodopis u višjim razredim gimnazijâ predaje se 4 sata na nedjelju, a kod realkâ 8, dakle dvostruko. I fizika takodjer u gornjim razredim uči se za jedan sat više kod realkâ nego kod gimnazijâ. Osim toga u gimnazijalnim zavodim nepodučava se prostoručno risanje, ne geometrično, a niti opisna geometrija, a od hemije samo početci; predmeti, koji su, uz matematiku i prirodoslovne nauke, temelj višoj tehničkoj naučnosti. Da je gimnazijalna priprava dakle skroz nedostatna za proslijedjenje nauka kod viših tehničkih zavoda, to i čoravi uvidjaju, a to je i glavni uzrok za što malo po koji absolvirani gimnazijalac posvećuje se tehničkoj struci,

Suviše neznanje hemije, slaba i mršava priprava u prirodoslovnim naukam ne čini jih sposobnim niti za više obrtne škole. U koliko je meni poznato, ima godinâ i godinâ da nâši dalmatinski gimnaziji nisu dali niti cigloga učenika, koji bi se bio kod kakva politeknika upisao i ovu višu školu obsolvirao.

Kad nebi bilo drugoga uzroka za uzdržanje više realke u Splitu, jedine u cijeloj pokrajini, do uzgoja mlađeži, koja, izuzev više tehničke škole, namjenjena je da svoj um i svoje sile domovini posveti, budi kao privatni, budi kao javni inžiniri, vredilo bi da se sva zemlja za nje obstanak zauzme i pobrine. Više se i kriči da nam se naravaju tujinci, a kad tamo isti zastupnici zemlje prvi su koji to žude, koji tu nuždu artifijalno stvaraju, kad hoće da sruše što se tolikom mukom podiglo, i što, sigurno, ne služi na pogrdnu, no na diku i grada gdje je ovaj zavod smješten, i pokrajine, koja plodove njegove dosele uspješne djelatnosti u dobroj mjeri uživa.

Idimo dalje. Jesu li koristnije realke ili gimnaziji za trgovačko izobraženje? Podloga trgovačkoga nauka jesu moderni jezici i računarstvo, s toga sami fakat da se u nižim razredim realkâ nastavni jezik uči 14 sati na nedjelju, talijanski 15, a njemački 7, dočim u istim razredim gimnazijâ prva dva samo 12 a treći 4 sata, da se suviše sama prosta računica kod realkâ podučava 13 sati na nedjelju, a kod gimnazijâ isti predmet sa geometrijom 12 sati, te razmjerno prvi samo 6 sati, riešava podpuno pitanje. Navesti mi je još, da se kod gimnazijâ prirodopis i fizika, predmeti koji imaju doticaja sa trgovačko-obrtničkim strukam, neuče u istoj obsežnosti kao kod realkâ, u pr-

vim bo zavodim prirodopis uči se u prvom, drugom i trećem razredu — u ovom zadnjem samo kroz prvo poljeće — po 2 sata na nedjelju, a fizika u trećem razredu — samo drugoga poljeća — i u četvrtom po 2 sata na nedjelju.

Po tom prirodopis u nižim razredim gimnazijâ predaje se surazmjerne 5 sati, a fizika 3 sata na nedjelju, dokim kod realnih zavoda za svaki od rečenih dvaju predmeta odredjeno je po 6 sati. Ovdje se ima uvažiti još jedan glavni momenat, naime taj, što prevelik broj sati zakonom ustanovljen za podučavanje latinskoga jezika u donjim razredim gimnazijâ, otegoćuje djeci napredak i uspjeh u ostalim školskim predmetim, jer im ne ostaje toliko vremena da mogu, u istoj mjeri, nastojati o ovim drugim ne manje važnim. Iz izloženoga svak, te i oni koji nemaju pojma što su jedni što li drugi zavodi, može se uvjeriti, da su za praktični život, za gospodarstvo, za obrt, za trgovinu i za sve tehničke grane daleko potrebitije realke nego li gimnaziji, pače da su ovi zadnji donekle i škodni, jer, po svojem ustroju, nemogu služiti podlogom onoj praktičnoj naobrazbi, od koje se ponajviše čuti potreba u našoj zemlji.

Skriveni razlog, možda, zašto se je visoki Sabor odlučio za preinačeni Bakotićev predlog, jest, da mu se činilo da Dalmaciji ne treba dvovrstnih srednjih škola, te da bi njenim potrebam i gimnaziji, preustrojeni, mogli zadovoljiti. Da vidimo u koliko je i ova zdrava. Ideja unutarnih škola nije nova, njom su se bavili i sveudilj se bave najglasovitiji pedagogi i strukovnjaci našega veka, a kod nas u Cisleitavskoj, u najzadnje doba, i čuveni astronom profesor Oppolzer. Kad se promisli da bi se u

tim novim zavodim imali podučavati svi gimnazijalni i svi realistični predmeti, te obzirom na važnost pojedinih predmeta i na velike zahtjeve filologâ, da bi time djaci mnogo više obterećeni bili nego su danas, mora se priznati da bi ta zamisao bila samo tada izvediva, kad bi se ograničio nauk u pozitivnim znanostim. Ali ograničiti nauk u nekim znanostim kao što su fizika, hemija, prirodopis bio bi krimen proti kulturi, proti duhu ljudskom, proti onoj uzvišitoj i plemenitoj težnji, koja goni čovjeka da se sve to više popne, da se, u koliko je moguće umrlim, savršenstva dovine. S rečenih razloga, a i s drugih koje poradi kratkoće ne navadjam, unitarna škola, prama današnjom stanju znanosti i prama potrebam zadruge, stvar je o kojoj se može sanjati, ali koja se neda oživotvoriti. Sudeć iz maha što su uzele pozitivne znanosti, koje su dapače svojim dojmom našem stoljeću svoj pozitivni, značaj udarili, ja sam uvjeren da će usavršenjem i to većim razvitkom narodnih literatura prestati, s vremenom, i potreba obćega klasičnoga izobraženja, i da će se tim studijim baviti samo pojedinci, a tada da će nastati potreba i nužda unitarne naobrazbe, osnovane izključivo na znanosti i na učenju modernih jezika. Jer tko će živ zanikati uticaj na napredak i razvoj čovječanstva, ne samo u materijalnom da li i u duhovnom smislu, izum parobroda, telegrafa, lokomotive i. t. d.? Tko može dvojiti da se književni ukus, učenjem najsavršenijih novovječnih književnih proizvoda, kojim svaka literatura obiluje, ne može isto tako uglatiti, oplemeniti i usavršiti kao učenjem starih grčkih i latinskih klasika? Što smo za Boga današnjim nastavnim sustavom polučili? da nam djeca, osim riedke

iznimke, poslije osam godina gimnazijalnih studija, nezna-
du dva redka ukusom i bez gramatikalnih pogriešaka u
svojem materinskom jeziku načrkatiti, a ipak klasične je-
zike uče ništa manje no 67 sati na nedjelju. Što je toj
žalostnoj neprilici uzrok? Uzrok glavni jest taj, što se
materinskom jeziku neda ona važnost, koja ga po prirodi
ide; što ciela nastava počiva na trulom nepoznatom tlu,
a ne na prirodnom, na narodnom jeziku. Je li se nadati
osbiljnom uspjehu u nauku sa kukavnih 20 sati uku-
pnoga nedjelnoga predavanja u nastavnom jeziku? Je
li moguće niti pomisliti da se pod takovim okolnostima
može temeljito i obširno naučiti slovica svoga materinskoga
jezika, upoznati se podobro sa narodnim klasicim, te u-
strpljivim i revnim učenjem istih erpiti si potrebito gra-
divo za svoj umni razvoj? Tajnost francuzke darovitosti,
francuzke rječitosti ne стоји толико у крви народа, колико у
дубоком и обсежном учењу свога jezika. Francuzki sino-
vi, kad doviše licealne nauke, poznavaju podpuno svoj jezik i
pišu ga s onom lakoćom, s onom gladkošću, s onom elegan-
cijom, da su svim narodim uzorom i izgledom. Zašto fran-
cuzki filozofi i učenjaci najzamršenija znanstvena i filo-
zofična pitanja razglabaju i pretresaju s takovom bistri-
nom, i istodobno s takovom uzvišenošću misli, da jim se či-
tav svjet divi? S toga, jer se kod njih narodni jezik prvih
godina uči 12, potla 10, a zadnjih godina 8 sati na ne-
djelju.

Ovakovom pametnom priredbom može se za stalno postignuti zamišljena svrha, i tada nastava odgovara svojim uzvišenom zvanju, inače ne.

Pošto sam obrazložio nedostatnost gimnazijalne pri-

prave za više tehničke i gospodarstvene struke, i u kratkim potezim dokazao neizvedivost i neosnovanost unitarnih škola bez znanstvena temelja, kušati će da razbistrim jesu li realke u našoj pokraj ni odgovorile cilju zasnovatelja i u koliko, i da li je njihovo daljnje uzdržanje potrebito.

Usled velikoga glasa do kojega su se bile podigle realke u našoj carevini, i velikih nada u njim, d-nekle punim pravom, stavljenih, a i obzirom na potrebe naše Dalmacije, na čisto nje pomorski položaj, na njeno zvanje, na njenu budućnost, koja počiva na razvitku gospodarstva i trgovine, občinsko splitsko upraviteljstvo, potaknućeem vrlih narodnih muževa, koji su tada na čelu splitske trgovачke obrtne komore bili nezaboravnoga pokojnoga Anta Slodre, čeličnoga starine Mihovila plem. Tartaglie i našeg dičnoga knjaza Koste d.ra Vojnovića, uvidiv korist, koju bi iz tehničkog nauka imala ciela zemlja, a osobito grad Split, začelo misao da obogati i usreći svoj zavičaj zasnovanjem novoga zavoda, velike realke, te sve sile upotrebilo kako da tu patriotičnu nakanu sretno oživotvori. Nakon dugoga dogovaranja sa vladom, i obetanja da će občina jedan dio potrebitih troškova na sebe uzeti, pošlo mu za rukom da skloni c. kr. Ministarstvo Nastave na podignuće toga zavoda, za uzdržanje kojega občina splitska svake godine preko pet hiljada fiorina doprinosi. Ako je koji od naših gradova čutio nuždu takove škole, to je Split, prvi po pučanstvu i po prometu grad naše pokrajine, a po važnosti treća luka Austro-Ugarske, i koji se medju svim dalmatinskim gradovim iztiče sve to većma evatućom trgovinom i priličnim obrtom. Značaj Splita jest skroz obrtno-trgovački, te tko bi mu htio ukinuti realku,

ranio bi ga u zenicu, oteo bi mu glavno sredstvo njegova dalnjega razvoja, njegova blagostanja. Na 15 prosinca 1885 viša realka doživila je svoju 23 godinu života. Iz nje su za ovo kratko doba potekli vriedni zanatlije, dobri gospodari, okretni trgovci, čestiti činovnici kod carinarskih, poreznih, poštarskih, brzjavnih i željezničkih ureda, izvrstui geometri, učeni inžiniri, profsori na glasu, umjetnici od oka. Nema mjesta u Dalmaciji, koje nije očutilo blagodati njezina obstanka. U svim granam javnoga života naći je po kojega izučenoga realistu, koji je sebi, i zavodu iz kojega je potekao, na diku, te se može odprto reći: da je dojakošnje djelovanje splitske realke plodonosnim plodom urođilo za cielu zemlju, da je iz nje mnoga svjetlost iztekla koja je mnogu tminu razgalila. Ovo što sam kazao nisu puke fraze, no gola istina, koju bi mogao imenim pojedinih gojenaca ovoga zavoda potvrditi, a bude li potreba to će i učiniti. S ovoga gledišta realka splitska u pokrajini nema sebi suparnika, nijedan zavod, bio taj koliko posjećen, ne može se s njom natjecati. Dosti mi je samo navesti primjer, da u Splitu i okolini mu, bivši učenici ove realke upravljaju najvećim trgovačkim kućam, što za dobrobit zemlje i za narodne interese vriedi jamačno više od stotinâ kojekakvih nadutih dokturića. Koju li važnost daje naprednije splitsko pučanstvo ovom zavodu najbolje svjedoči činjenica, da kod mjestnoga c. k. gimnazija broj učenikâ iz Splita nije ništa veći, pače nekojih godina i manji, nego kod c. kr. velike realke. Nu treba mi ovdje na žalost iztaknuti, da svi sinovi težaka, i mnogi radničke ruke, idju u gimnaziju, dočim kod realke ima samo jedan jedini učenik težačke ruke, a to se sigurno ne

sudara sa pravcem što se ima dati zemlji; pak s toga i biva mnogih spostiranih, koji, pošto nemaju sredstava da dovrše započete nauke, dadu se u bezposlice, te sačinjavaju onaj polunaobraženi proletariat, rak-rana današnje zadruge Od sviju učenikâ, koji su učili kod splitske više realke, a ima ih u toliko godina na stotine, ja nepoznam deset koji su išli stranputice. A koji drugi zavod, u našoj pokrajini, akoprem svima na čelu stoje pametni i odlični muževi, a učiteljski sborovi jedan izabraniji od drugoga, može što slična uztvrditi? Realka ne goji, kao što u obće gimnaziji, kruhoborce, da li ljudi neodvisne i radišne, koji svoju sreću osnivaju na svoj rad, a ne na kakove tobоžnje namjernice. Poznato mi je da nekoji, koji bi nekako hotjeli opravdati postupak uzvišenoga Sabora, pitaju: a koliki je broj učenikâ? Odkada broj učenikâ može služiti izključivom mjerom valjanosti i koristi jednoga zavoda? Što mari da se broj djakâ kod splitske realke vrti uvek izmedju 90 i 100, kad taj broj za Split napose, a za Dalmaciju u obće, vriedi više od stotinâ drugih, koji izlaze iz ostalih zavoda. Traži se za broj učenikâ, ali se ne izpituje zašto se ostala mjesta surazmerno ne odazovu kao što Split; zašto zanatlije i težaci šalju svoju djecu na gimnazijalne nauke mjesto na realistične? Svaki božji dan čuje se pri poviedati sada jednoga sada drugoga od takozvanih *patres patriae* o prevelikom posjetu gimnazijâ, o mnoštvu činovnikâ, o pogriješenom pravcu naobražbe, ali jim se neće pokazati način kako da se tomu nedostatku doskoči, neće jim se da po svojim silam uznastoje prosvjetliti narod i predložiti mu pravac, kojim mu je udariti ako će si svoju budućnost prokrčiti i osje-

gurati; no, da svoje djelo još ljepše okrune, hoće jim se ukinuća i ove realke, ovoga tolikim znojem i tolikim žrtvam od obćine splitske izvojštena zavoda. Kad bi se došlo do toga da bi glas Sabora bio uslišan, cij splitski narod listom bi se podigao da prosvjeduje prati tom zauj smrtonosnom udarcu, jer bi to za Split značilo nazadak, propast. Ne dvojim ni malo da se i ostale naše obćine nebi tom patriotskom prosvjedu pridružile. Za Boga kad se nemože graditi, nek se barem ne ruši ono što se ima, jer što je oteto ne vraća se. Ako zemlja nije još toliko prosvjetljena, da zna procjeniti važnost i korist realnih škola, s vremenom će se osvestiti, te sam gotovo osvjedočen da će u deset godina realka splitska brojiti više učenikâ od ma koga drugoga zavoda u pokrajini.

Što se tiče niže realke zadarske, s razloga što je Zadar do u jezgri burokratički grad, bez znatna obrta i trgovine, što mu se i okolina s prometnoga gledišta ne može prispodobiti sa splitskom, obzirom i na nastavni jezik toga zavoda, kojim tamošnji učenici ne mogu, s nepoznavanja hrvatskoga jezika, prosljediti svoje nauke kod splitske više realke, a mučno je da ih i drugdje prosljeđe, na pr. u Trstu, pošto se тамо uči francuzki kao obvezni predmet, držim da ne odgovara svrhi njena zasnovanja, te bi se dala u drugi okolnostim mesta bolje odgovarajući zavod pretvoriti.

III.

Red mi je sada uzeti u pretres novo-predložene teoretično praktične obrtne škole, te *sine ira et studio* o njima svoju reči.

Francuzka, kao što je u svim granam ljudske prosvjete predhodnica, tako je i u pitanju obuke radničke ruke prva u Evropi, koja se odazvala glasu svojih zanatlija, tom četvrtom stališu ljudske zadruge, tom glavnom uzroku tolikih krvavih i nekrvavih u zadnje doba sbivših se društvenih preokreta, i koji je poradi svoga broja, svoje okretnosti, svoje ekonomično-politične važnosti i zamasnoga uticaja na tek i red društva svrnuo na sebe pozornost sviju prosvjetljenih država zemlje. Dan danas nesmje se računati bez ovoga odlučujućega faktora, pak s toga i opažamo da mu se sa strane sviju vladâ postepeno polakšice pružaju. Nije se moglo na dalje zapustiti taj prevažni elemenat bez obuke, koja bi ga podigla iz nizine u kojoj se nalazio i na više podhvate usposobila, niti ga ostaviti na milost promjenljivih struja iliti slučajnih interesa dobrostojećih krugova. Kako rekoh, Francuzka je prva koja se zauzela i postarala za svoje zanatlije, čak o polovici 17.^{og} veka, te uprav toj plemenitoj i umarnoj njegi mora zahvaliti ako je, skoro za dva stoljeća, gospodovala svojim obrtnim proizvodim na svjetskim tržištim, svoju financijalnu moć čvrsto ukrijeplila i gospodarstvenu nezavisnost dobila. Duh vremena i sve to veća rastuća konkurenacija usililo i druge države, mnogo kašnje, da se njezinim primjerom zavedu, i da tom prevažnom društveno-gospodarstvenom pitanju svu svoju pomnju posvete. U malo godinâ, niti u puna dva decenija, ova toli

zaslužna ruka pučanstva do visokoga se stepena razvila i u velike doprinila usavršenju i procвату obrta.

I naši zastupnici uvidili potrebu da provide stradajućoj radničkoj ruci, da joj u pomoć priskoče, pak s toga i primili poznatu rezoluciju. Hoće li time postići predstavljeni si cilj, to je opet drugo pitanje.

Svakako prije nego se upustim u pretresanje drugoga diela saborskoga zaključka, dužnost mi je iztaknuti okolnost, kako se je učiteljsko oseoblje c. kr. splitske više realke, a na čelu mu tadašnji velezaslužni ravnatelj Vicko Buzolić, mnogo prije pobrinulo za unapredjenje i dobrobit zanatlijskoga stališa. Još siečnja godine 1867. zasnovalo je večernjo-nedjeljni zanatlijski tečaj, na temelju pomjivo proučene i odredjenoj svrhi dobro odgovarajuće naukovne osnove. Žalibože to domorodno djelo zapelo je, ne poradi slabe volje učiteljâ, da li s nedostatka prve pučke obnke i oškudice zakona, koji bi usilovao šegrete na pohadjanje škole. S početka, više iz novosti nego iz ljubavi za svoje usavršenje, upisalo se 87 šegrtâ i zanatlijskih pomoćnika, većinom neukih i nepismenih, i akoprem su bili podučavani u čitanju i pisanju, ipak za ljetne dobi pohadjalo školu samo ih 7 ili 8, a zadnjega mjeseca niti jedan. S ovim neću da uztvrdim, da poslije 18 godina, u nadi boljega uspjeha, nebi se mogao opetovati pokušaj. To sam naveo samo s historičnoga gledišta, eda i ovaj primjer bude služio mjerilom potrebe dalnjega obstanka splitske više realke.

Da istinu kažem, što me više iznenadilo nije sam zaključak, no njegova neizvjestnost. Ja sam scienio da će se izmedju gospode zastupnikâ naći muž, koji bi odvažno

zagovarao tu zamisao, i na temelju nepobitnih podataka predložio potanku osnovu o izvedivosti iste. Tim više bilo se nadati, što bi se barem dalo slutiti da zemaljsko zastupstvo poznaje bolje potrebe svojega naroda od istih vladinih organa, kojim je kadkad više do štednje državnoga erara nego do promaknuća dobrobiti kotarâ i pokrajinâ. Kazati da treba zasnovati teoretično-praktične obrtne učione nije sve, tom golom izrekom niti se uvidile potrebe niti pokazao liek, imalo se nadodati od koje vrsti. Obrtničkih škola biva u Austriji raznovrstnih: više obrtničke škole (Höhere Gewerbeschulen), zanatlijske škole (Werkmeisterschulen) i prosliedno-naobražne škole (Fortbildungs-Schule). Zadaća viših obrtnih škola jest: *strukovnim sistematično priredjenim naukom pripravljati učenike za uzvišenije grane tehničko-obrtnoga pravca i istodobno pružiti potrebitu obću naobražbu za prostraniji samostalni obrtni promet.* Ove škole odgovaraju osobito potrebam sinovâ velikih obrtnika iliti činovnika velikoga obrta, koji hoće da se istom zvanju posvete. Takovih škola u Cisleitavskoj biva jedanest: u Beču, Bielskom, Brnu, Čarnovicim, Gracu, Krakovu, Innsbrucku, Libercu, Plzenu, Solnogradu, i Zlatnom Pragu. Kako se vidi, te su škole uvedene u ona mjesta, koja se odlikuju bujnim obrtom, dakle samo u obrtne emporije. I u istinu, dosti je poviriti u naukovnu osnovu tih zavoda, da se svatko može uvjeriti kako su oni plod velikoga industrijalnoga razvoja i temelj njegovom dalnjem savršenstvu. Takovi zavodi predpostavljaju obrt u cvjetu, ali ga nipošto ne stvaraju; s toga podignuće viših obrtnih škola u našoj pokrajini bila bi puka nesmisao, značilo bi razsipljati novac bez

potrebe. Gradovi i znatniji i daleko prosvjetljeniji od naših, kao na pr: Klagenfurt, Lavov, Linac, Ljubljana, Trst i. t. d. nemaju tih zavoda. A kad bi se i podigle te više obrtničke škole odkud posjetnici? Gdje su kod nas sinovi tih velikih obrtnika ili obrtničkih činovnika, da bi mogli te škole pohadjati? Treba si dalje predočiti, da se u te izravno iz dovršene pučke škole ne ulazi, u drugi bo razred istih mogu uljesti, i to uz prijamni izpit, učenici koji su izučili prva četiri razreda realke ili gimnazija, a u prvi samo oni koji su dovršili prva tri razreda kakvoga srednjega zavoda. Iz svega ovoga moramo zaključiti, da za više obrtničke škole, na žalost, nismo još dorasli.

Druga vrst obrtničkih škola, naime zanatlijske škole, stavlja si za cilj *naobraženje pametnih radišnih sila za zanatlijske i industrijalne svrhe, a to pomoću strukovnjačke obuke prama njihovom profesionalnom zvanju udesene*. Takove škole, koje traju dvi godine, namjenjene su onim osobam, koje su već jedan zanat ili podpuno ili čestimice izučile, i kojim je usvojiti si ona teoretična poznavanja, potrebita za usavršenje njihova zanata. Po tom učenik, koji hoće tu školu da polazi, treba svakako da je za godinu ili dve tjerao zanat u kom kani izobražiti se, suviše da je absolvirao dobrim uspjehom pučku školu, pak kad dovrši strukovnjačku školu, mora se povratiti opet na svoj zanat i u njem za druge dve godine izvježbati. Da takovi zanatlji, vježbom i naukom usavršeni, mogu neke grane obrta razviti i unaprediti, nema sumnje; a to je baš ono što bi nami trebovalo, nu žaliboze nismo ni za to zreli. Princip vlade, sasvim logičan i pravedan, glede zavedenja zanatlijskih škola jest: *zasnovati ondje obrtno-profesional-*

nih škola gdje ima obrtna života, a obseg mu je tako velik, razvojna sposobnost tako nedvojbeno i strukovnjački značaj tako očevidan, da se čisto čuti nužda više naobražbe. Na temelju dakle ovoga principa, ove se škole mogu zavesti u mjestim gdje je lokalni obrt razvijen samo u jednoj osobitoj grani i u jednom jedinom pravcu; u svim drugim mjestim, koja tom uvjetu ne odgovaraju, rečene škole nemaju smisla. Kad bi se kod nas takove škole ustrojile, dogodilo bi se isto kao s onim prve vrsti: imali bi škole bez učenikâ.

Svakomu je poznato kukavno i jadno stanje naših zatljiva, kako isti trpe, stradaju poadi silne konkurenциje naprednijih proizvodnih središta, koja će sve dotle obstojati dokle naši ne budu došli do toga, da uzmognu svoja rukodjela istim ukusom, istom čvrstoćom i uz istu cenu proizvesti, kao što su ona koja nam od izvana dolaze. Ali je podloga tomu nauk, s toga ova vrst školâ, dok se naša pučka obuka bude nalazila u današnjem nizkom stepenu, nisu ni s didaktičnoga gledišta izvedive, jer jim fali temelj na koji moraju svoj obstanak osnovati. Izpovijeti nam je da smo u svemu siromasi — ne s naše krvnje, no s toga što smo dugo vremena bili zapušteni i zanemareni i što smo u svojoj vlastitoj kući kmetovi i robovi tudjega nasilja do u zadnje doba bili — da se obrt kod nas teke u povoju nalazi, i da nam treba silno napredovati u svim granam prosvjete dok dodjemo uspored s ostalim pokrajinam naše carevine. Uz svu našu domorodnost i zauzetnost, nećemo ni za pedalj promaknuti naše ekonomično stanje podignućem industrialnih škola prvih dviju vrsti, jer, kad bi što takova htjeli, dokazali bi da

neznamo nimalo cienit koji dojam imaju na razvitak obrta ostali faktori, kao što su: vrieme, tlo, prostor, radeća moć i glavnica.

Navesti mi je ovdje okolnost, kako se i pokojni namjestnik, oplakani barun Jovanović, svojski zauzeo o istom pitanju. Godine 1884 bio je potakao c. kr. Ministarstvo Nastave i zamolio ga da podigne obrtnu školu u našoj zemlji, dokazujući u kojem su nazadku još kod nas gradjevni rukotвори, te obzirom na novi gradjevni zakon kako bi bilo potrebito da se uzgoje vrstne sile, inače da taj zakon nebi mogao stupiti u krije post do nepredvidljive dobi, i predlagajući Split kao najprikladnije mjesto gdje bi se taj zavod imao zavesti. Uzvišeno c. kr. Ministarstvo poslalo stvar k središnjem obrtnom povjerenstvu na izvješće. Izvještitelj barun Dumreicher, pripoznav u načelu potrebu traženoga zavoda, ipak s obće ustrojnoga gledišta, nainje s toga što bi novom zavodu falili uvjeti njegova provjata, nije pristao. Nu, da bi se donekle uzmoglo doskočiti prvim potrebam zemlje, predložio je ustanovljenje nekoliko štipendijâ za Dalmatince, koji bi imali polaziti dučnu profesionalnu školu, što bi se imala podignuti u Trstu. Ta škola nije još bila ustrojena; ali i da je, obzirom na naše političke okolnosti, kad nebi i s didaktičnoga gledišta prigovora bilo, predlog hvaljenoga gospodina izvještitelja bio bi više štetan nego li koristan.

Ostaje još treća vrst obrtnih škola, to jest prosljedno-nastavne obrtne škole, namjenjene šegrtim i prostim zanatlijam, koji po danu uče ili tjeraju svoj zanat, a večerom i nedjeljom gledaju da se okoriste dalnjim naukom. Obuka se obazire na pripravu, sposobnost i special-

ni obrt učenika, i predpostavlja ona početna poznavanja u čitanju, pisanju i računanju, što se kod pučkih učionica dobiva. U ovim školama njeguje se osobitim načinom risanje i modeliranje. Suvise, prama potrebi, podučavaju se i sliedeći predmeti: obrtno dopisivanje, obrtno računanje i knjigovodjenje, fizika, načela mehanike, načela o gradjevno-konstruktivnom nauku, pojedine grane mehanične tehnologije. Poučenja se drže kroz cijelu školsku godinu od 8 do 12 sati na nedjelju. Ovakovih škola biva toliko u većim koliko u manjim središtim naše carevine, pak i ondje gdje ima viših obrtnih zavoda, a gdje ovih nema spojene su sa realkam ili sa gimnazijim. Da takove vrsti školâ trebaju naši gradovi o tomu nema dvojbe, te bi se moralo nastojati kako da iste budu čim prije ustrojene u Dubrovniku, Kotoru, Šibeniku, Splitu i Zadru. Te škole imale bi biti pridružene u Zadru sa nižom realkom, dokle ova bude obstojala, a potla sa gimnazijom, u Splitu sa višom realkom, u Dubrovniku i Kotoru sa dotičnim gimnazijim, a u Šibeniku sa gradjanskom školom. Zavedenjem ovih novih škola prestala bi potreba za Dubrovnik one gradjanske škole. Da se iz prosljedno-nastavnih obrtnih škola moramo dobrom uspjehu nadati, jamči nam faktat, po kojem svi ovdešnji zanatlije, koji znaju štititi i pisati dakle svi oni koji su pučku školu izučili, pokazuju se kao najbolji majstori. Ja poznam ovdje tako vrednih majstora, koji su preko pučke škole dovršili dva ili tri razreda realke, da se mogu uzporediti s najboljim naprednjih gradova. Nu nećemo do žudjenoga cilja, i kad bi se zamišljena osnova zavela, nebude li prije proglašen pokrajinski zakon, koji bi, pod zapelom globe, silovao nad-

majstore da šalju svoje šegrte na pohadjanje nedjelno-večernjoga nauka.

Ovo je sve što bi se obzirom na obstojeći obrtno nastavni-sustav za sada koristna izvesti dalo.

Ja si predstavljam vrlo dobro neprilike i nedostatnosti i ove vrsti obuke, pošto ta zahtjeva od učenika ne male samozataje i vruće ljubavi za svoje usavršenje, te priznajem da bi mnogo više prudila dnevna obuka nego li večernja. Kamo sreće kad bi se mogle zasnovati takozvane obće zanatljske škole (Allgemeine Handwerkerschule), predložene po barunu Dunreicheru; ove bo se protežu na sve grane mjestnoga obrta. Nauk bi u ovim zavodim prama okolnostim i potrebam raznih mjesta trajao dvi ili tri godine, a primljena djeca od 13 do 15 godinâ, koja su izučila pučku školu dobrim uspjehom. Za naše sadanje potrebe bile bi dostatne dvorazredne škole. Ove bi škole sigurno djelovale uspješno i blagonosno na razvitak našega domaćega obrta, jer bi pružile prigodu nešto višoj i široj naobražbi zanatljam svake ruke. Bilo bi shodno i koristno kad bi i ova škola u Splitu bila pri-družena višoj realki, jer bi u ovoj našla čvrstu podlogu svojemu razvoju, dočim u ostalim mjestim morala bi stati o sebi. Nauk bi se u I.om razredu protegao na sliedeće predmete: nastavni hrvatski jezik, talijanski jezik, geogra-fija, fizika, računica, prostoručno risanje, planimetrija i suviše po koje šta o naravi raznih gradiva. Drugi razred imao bi čisto obrtni značaj, te bi se podučavalо: nastavni hrvatski jezik i talijanski s obrtno trgovackoga stano-višta, geografija osobitim obzirom na obrtne, trgovacke i prometne okolnosti, računica odnosno na obrtno-trgovacke

potrebe, nauk o raznim gradivim, prostoručno risanje sa ornamentikom, načela hemične tehnologije, obrtno knjigovodjenje, nauk o projekciji, obrtno-strukovno risanje i modeliranje. S vremenom paka mogao bi se i treći razred zavesti, u kojem bi se učili skoro isti predmeti kao i u drugom, nu nešto obsežnije, a suviše načela mehanike i početci mehanične tehnologije.

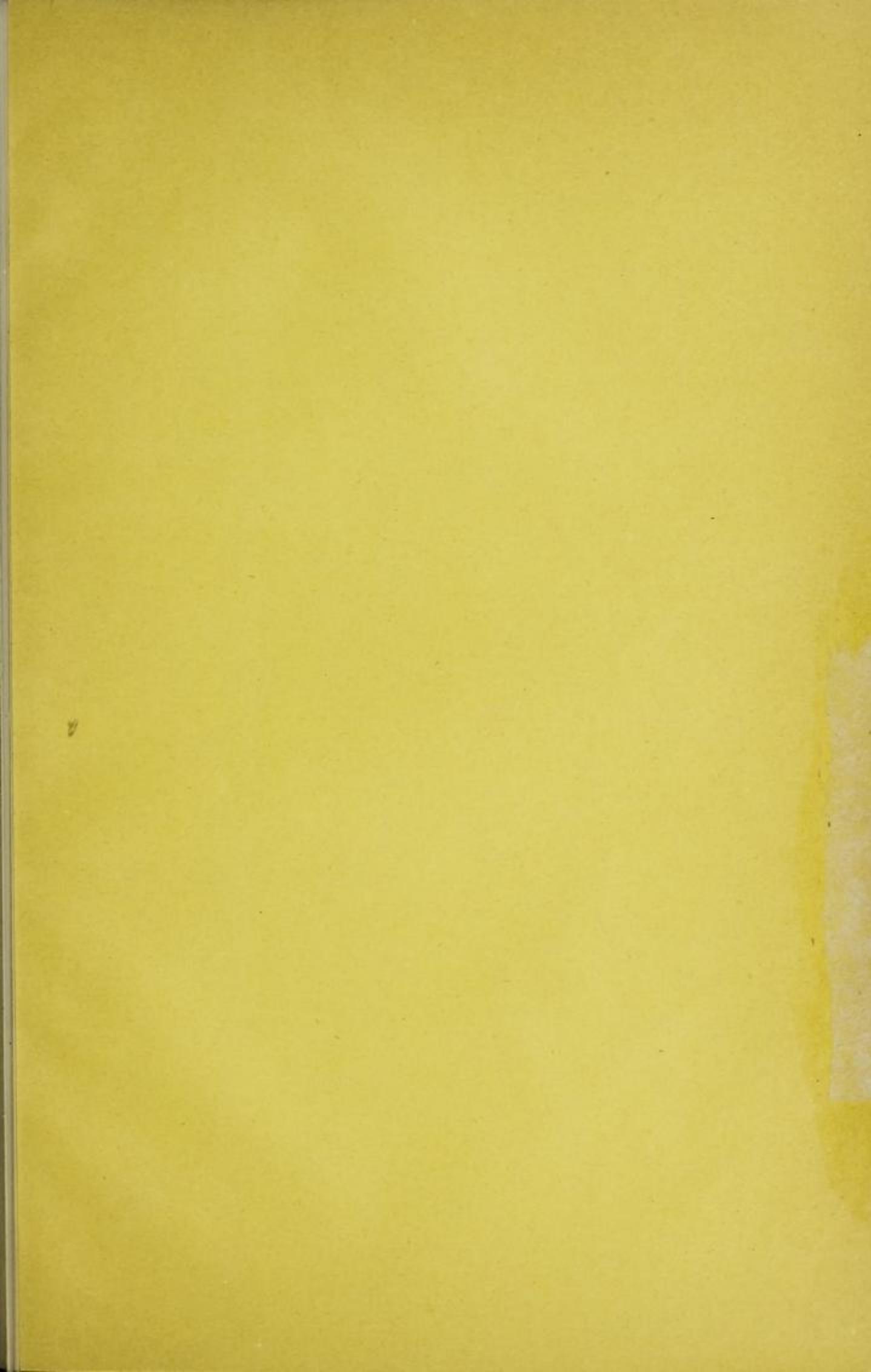
Evo, u kratko, što bi se po mojoj slabom mnjenju dalo za sada zasnovati, i što držim da bi se blagotonosno odsjevalo na razvoj i blagostanje ne samo radničke ruke, da li ciele zemlje. Promotrimo samo u kom se stanju još nalaze naše pučke škole, pak sudimo da li se može niti pomisliti o kakvoj višoj obrtničkoj naobražbi. Uzprkos svake hvale vrednom nastojanju našega pokrajinskoga školskoga vieća o promaknuću naše pučke obuke, doprli smo do toga da izmedju 70000 djece obvezane na poladjanje pučkih škola, teke ih 27000 polazi, dakle malo više od trećine. Nadodati je, da akoprem imamo 350 pučkih škola u pokrajini, ipak ona blažena statistika pokazuje nam naših 90% nepisnikâ. Po tom i u radničkoj ruci, kojoj smo srcem nakloni da joj živo pomožemo, izmedju 100 biva popriječno jedva 10 koji su pučke škole dovršili. Pak kao što u prirodi sve teče redovitim tekom, i jedan se pojav na drugom osniva kao na uzroku svojem, tako mora da bude u svakom podhvatu ljudskom, te i u nastavi : *nil per salta*. Usavršenje čovjeka ne ide skočimice, no pravilno, sustavno, ono bo počiva na pučkoj obuci kao na temelju sgradje; te ako nam je što trajna i neprelazna zasnovati, kada se pučka naobražba bude popela do visine koja odgovara duhu vremena, tada samo možemo ko-

rak napred, i podignuti škole koje bi služile za viši razvitak našega naroda. Ja rado priznajem da nas neki patriotični nagon tjera da se pokažemo nešto višji nego smo, da nas čuvstvo umanitarno bodri da pomožemo svojem bratu, koji je u bjedi s oškudice radnje, ali nam treba pokoriti se sili okolnosti i očeviđnosti realnosti stvari, i paziti da iztučemo ono što nam za sadanje naše stanje može biti koristnije i uspješnije, bilo to skromnije i čednije. Pustimo dakle u miru te više obrtničke škole, koje će samo za četerdeset ili pedeset godinâ našim sinovim priступne biti, kad, naime, pučka obuka bude se do visokoga stepena podigla, a obrt znatno procvao i razvio.

Pri svršetku ovih članaka jednu mi je iztaknuti. Nekniko ne misli da sam ove redke iz ličnosti ili sebičnosti napisao jer posliedice primljenoga predloga, kad bi se taj i sbio, mene nebi zatekle. Čuvstvo istine s jedne strane, a s druge ljubav napram mojem rodnom mjestu i napram zavodu, komu skoro od njegova obstanka pripadam, potaklo me da se dignem proti glasu uzvišenoga Sabora, i da na obranu toli važna zavedenja svoju rečem, bez spuštiti s vida sveobče interes naroda. Izpovjediti mi je da mi je po koja oštra izpala, ne u zlobnoj namjeri, da li iz prirodne mi podraženosti, u koliko me zaključak uzvišenoga Sabora živo takao u najmilijem osjećaju, u sinovskoj odanosti napram mojem zavičaju, mojem ljubljenom Splitu, kojega dobrobit stoji viek na vrhu mojih misli.

Si quid novisti rectius istis
Candidus imperti, si non, his utere mecum.

K 320
1865

K 11. III. 1965 -
250.
374.

809368

NAC. I SVEUČ. BIBLIOTEKA
KNJIGOVEZ ICA
28. IX. 1973

Nac. i sveuč. biblioteka
u Zagrebu

383216

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA ZAGREB

990861444